De Soldanis u l-Kapuċċini[1]

Stanley Fiorini

Dan il-ktieb hu minsuġ madwar il-wasla ta' kurċifiss f'Malta mill-Italja u l-ġrajjiet li għadda minnhom sakemm fl-aħħar sab il-mistrieħ tiegħu fil-kunvent tal-Kapuċċini f'Għawdex. Din il-mixja għaddietu minn diversi jdejn, f'itinerarju varjat f'diversi lokalitajiet: il-Kavallier Miceli kkommissjonah mingħand skultur f'Messina lejn l-1683, minn fejn, wara avventura fuq il-baħar, wasal Sirakuża, imbagħad Malta fid-dar tal-istess Miceli, fil-Belt. Kemm dam hemm seħħ it-terremot il-kbir tal-1693, meta għad-devozzjoni tal-fidili, f'din l-okkażjoni, tqiegħed fil-knisja tal-Vitorja, il-Belt, fuq talba tal-Kappillan, il-Kommendatur tal-Ordni Fra Ġużeppi Sciberras. Minn hawn jidher li għadda għand il-patrijiet Franġiskani Konventwali tal-Belt, fuq talba tal-gwardjan, u minn hemm għall-kunvent u knisja tal-istess patrijiet Konventwali f'Għawdex, fuq talba tal-Gwardjan Patri Ġwann Camenzuli. Billi ma nstabitx niċċa li fiha joqgħod sew, minħabba d-daqs kbir tiegħu, dan il-kurċifiss jidher li ngħata u tqiegħed fid-dar tal-Kanonku Ġan Piet Franġisk Agius de Soldanis, li fl-aħħar nett fl-1 ta' Novembru 1746 irregalah lill-patrijiet Kapuċċini, li kienu għadhom kemm fetħu l-kunvent tagħhom maġenb il-knisja tal-Madonna tal-Grazzji, taħt il-Kastell fl-inħawi ta' Forn il-Ġir.

Dan kollu kien qed jiġri fl-isfond tas-seklu tmintax. Jien intlabt nagħti ħarsa ħafifa lejn dan il-kuntest storiku-kulturali biex nifhmu aħjar din il-ġrajja. Figura ċentrali f'din in-narrattiva kollha hi bla dubju ta' xejn il-Kanonku Għawdxi Ġan Piet Franġisk Agius Sultana, jew fil-forma Latinizzata tat-tieni kunjom, De Soldanis. Din kienet il-moda ta' dak iż-żmien, imma żgur li kienet tinżillu

għasel lill-Kanonk, għax kienet taqilgħu mill-qixx u l-mixx. Mhux għaliex De Soldanis kellu bżonnha din it-tefgħa żejda, għax kien mingħajr dubju l-iprem moħħ akkademiku f'dawn il-gżejjer fi żmienu – enċiklopedija ambulanti tabilħaqq – imma kull laqxa tirfed l-imramma, jgħid il-Malti. Ta' min isemmi li l-moda taż-żewġ kunjomijiet f'dawn il-gżejjer bdiet sewwasew fi żmienu, għajr għal każ wieħed eċċezzjonali ħafna, tliet sekli qabel, fil-Medjuevu. De Soldanis kien aktarx bniedem mimli bih innifsu, daqsxejn pompuż, ferħan b'rixu, jippromwovi kitbietu, jiftaħar b'xi donazzjoni li jkun għamel, li ma naqasx li jaspira għal kemm-il ġieħ jew ieħor, xi benefiċċju ieħor ma' li diġà kellu, ukoll jekk mhux dejjem kien jirnexxilu jiksbu. Insemmu biss kif, meta kien laħaq l-ewwel biblijotekarju nazzjonali, ried kieku jwaqqaf soċjetà akkademika li ġġib ismu, Agiusiana. Ħalliha li l-proġett miet fuq ommu.

Ta' 17-il sena kien diġà kanonku tal-Matriċi Għawdxija, studja l-filosofija u t-teoloġija Malta fil-Kulleġġ tal-Ġiżwiti, il-Belt, u wara siefer lejn l-Italja, fejn studja u ggradwa fil-liġi minn Pavia. Hawnhekk, l-aktar fit-Toskana, seħħlu jagħmel ħafna kuntatti siewja ma' intellettwali barranin, Taljani, Franċiżi u oħrajn. Saħansitra sar membru ta' erba' akkademji Taljani. Imma bħall-esperjenza tagħna sal-lum, nistgħu ngħidu li jekk tkun qattajt żmien barra minn dil-gżira, bħal dik il-ħamiema homer li dejjem tipponta munqarha lejn il-bejta fejn twieldet u ma tistrieħx sa ma ssibha, hekk De Soldanis baqa' jixxennaq għal art twelidu. Xhieda ta' dan huma ż-żewġ volumi tiegħu *Gozo Antico – Moderno*. Imma wara li fetaħ l-orizzonti ta' moħħu barra, Għawdex tiegħu issa beda jħoss fih insularità li xxekklu. Dak id-djuq ried kieku jtaffih bil-kuntatti li ħoloq hawn mal-intelligentsia lokali. Fuq l-għatba tal-Illuminiżmu f'Malta ma kienx hawn nuqqas tagħhom. Fost dawn, il-Konti Ġan Anton Ciantar, Dun Injazju Saverju Mifsud, avukat u konsultur tal-Inkwiżitur, il-kirurgu Mikiel Anġ Grima, il-pittur Antoine Favray, Giuseppe Giacomo Testaferrata, Giovanni Cachia u oħrajn. Il-kumpanija ta' dawn kien jistmaha ħafna u jfittixha, mhux l-anqas għax permezz tagħhom seta' jilħaq imħuħ oħra barra minn Malta, bħall-istoriċi Muratori u Mongitore, l-arkeologu u Arabista Francesco Vettori, il-filosfu arkeologu Franċiż Condillac, il-Patri Teatin Paolo Maria Paciaudi, il-Ġiżwita Patri Pietro Lazzari u s-Semitista magħruf Assemani.

F'Malta, naturalment, kien hawn l-Ordni ta' San Ġwann fil-gvern, u fost il-kavallieri De Soldanis kellu wkoll iċ-ċirku tiegħu. Kien midħla sew ta' għadd ta' kappillani konventwali, fosthom il-Kommendatur Fra Gabriele Miceli. Kien hemm ukoll Fra Giuseppe Almeida u Fra Etienne Turgot u oħrajn li kellhom interess fl-ilsien Malti, tant li dawn saħansitra talbu 'l De Soldanis

biex jiktbilhom dizzjunarju u grammatika Maltija. Kien imfittex minnhom ukoll għall-prietki tiegħu, l-aktar dawk tar-Randan.

Fis-seklu tmintax il-Knisja f'Malta, għall-inqas mil-lenti umana, kienet fl-aqwa fjoritura tagħha. Sal-bidu tas-seklu l-għadd ta' parroċċi ġodda kotor kemm f'Malta kif ukoll f'Għawdex. Hawnhekk, l-erba' parroċċi Medjevali – il-Matriċi, San Ġorġ, San Ġakbu u Ta' Savina – imrekkna u mgeddsa qaqoċċa flimkien għall-wens fil-Kastell u fir-Rabat, faqqsu u nfirxu fl-irħula ġodda li nibtu mperrċa fuq l-għoljiet, issa bla biża' minn xi ħbit għal għarrieda tal-kursara, fix-Xewkija, l-Għarb, Ta' Sannat, ix-Xagħra, in-Nadur u ż-Żebbuġ. L-istess ngħidu għall-ordnijiet reliġjużi, li sa tmiem is-seklu sbatax f'Għawdex kien hemm biss tnejn minnhom, fir-Rabat – l-Agostinjani u l-Konventwali. Tentattiv li jiddaħħlu d-Dumnikani u l-Ġiżwiti kien safa fix-xejn. Dan il-ktieb jurina fid-dettall kif il-Kapuċċini, wara li kienu tefgħu l-ankri fil-Furjana fi tmiem is-seklu sittax, issa bdew ifittxu li jinfetħu 'l barra, fil-Kalkara f'Santa Liberata kif ukoll f'Għawdex, fis-Santwarju tal-Madonna tal-Grazzji. Madwar dan is-santwarju bnew il-kunvent, li ntiseġ mal-ħajja Għawdxija u sseddaq matul is-snin bil-preżenza Kapuċċina.

Hekk naraw kif din il-ġrajja toħodna lura lejn it-terremot il-kbir tal-1693, bil-purċissjoni votiva li baqgħet issir kull sena b'radd il-ħajr 'l Alla għall-ħelsien minn dak il-flaġell. Kien sewwasew minħabba dil-konkorrenza kbira tal-Għawdxin li l-Kapuċċini għażlu fejn riedu li jitwaqqaf il-kunvent tagħhom. U l-Għawdxin ma ddiżappuntawhomx, kif jidher mill-approvazzjonijiet li ngħatawlhom, mill-Università u l-poplu inġenerali, mill-awtoritajiet tal-Knisja, fosthom miż-żewġ ordnijiet reliġjużi preeżistenti, u mill-benefatturi ġenerużi li ma naqsux jgħinuhom minkejja xi intopp 'l hawn u 'l hinn. Iċ-ċentralità tas-santwarju fil-ħajja reliġjuża Għawdxija toħroġ mill-fatt kif l-isqfijiet tad-djoċesi l-ġdida dejjem bdew iċ-ċerimonja tal-ingress tagħhom minnu. F'idejn il-Kapuċċini s-santwarju baqa' jkun il-kalamita li ġibdet lejha l-ħarsa tal-Għawdxin kull meta ħteġilhom idawru għajnejhom lejn is-sema fi żminijiet ta' kriżi. Bħalma ġara fit-terremot, bosta pellegrinaġġi oħra warajh narawhom jiffukaw fuq is-santwarju, bħal fi żmien ta' nuqqas ta' xita fl-1758, fil-pesta qalila tal-1813, fl-imxijiet tal-kolera tas-seklu dsatax – fl-1837, fl-1850 u fl-1865 – fi żmien ieħor ta' nixfa fl-1840 u fl-1867, u fil-pestilenza tad-dud tal-qoton fl-istess żmien.

Hu sewwasew De Soldanis, bl-imħabba tiegħu għad-dettall storiku, li ħallielna l-aktar informazzjoni dwar il-Kapuċċini f'Għawdex, li kien iqishom fi kliemu stess bħala "l-patrijiet tagħna". Kien midħla sew tagħhom u ħabib

ta' ġewwa, kif jidher mill-ħafna kuntatti li kellu magħhom u xogħlijiet minn tiegħu li ħallielhom. Fost dawn hemm il-manuskritti tal-kotba *Il Gozo Antico-Moderno*, *Nuova grammatica* u *Dizionario Punico-Maltese* (reċentement ippubblikat bħala *Id-Ḋamma*), kif ukoll *Critica intorno al naufragio di S. Paolo Apostolo in Malta*; dawn tal-aħħar mitlufin. Fost il-Kapuċċini ħbieb tiegħu nsibu lil Patri Lwiġi Bartolo, disinjatur u storiku, u 'l-famuż Patri Pelaġju minn Ħaż-Żebbuġ, magħruf qabel daħal Kapuċċin bħala Dun Bartilmew Mifsud Gauci Piscopo, protonutar appostoliku u duttur fil-mediċina, li jitqies bħala wieħed mill-istoriċi ewlenin tal-Ordni. Ir-relazzjoni bejn De Soldanis u Patri Pelaġju għaddiet minn diversi fażijiet. Bdiet fuq livell ta' ħbiberija, tant li spiss kienu jaqsmu informazzjoni fuq temi ta' interess komuni. Kienu midħla sew ta' xulxin, hekk li l-informazzjoni li l-kurċifiss ta' din l-istorja kien jinsab fid-dar ta' De Soldanis qabel wasal għand il-Kapuċċini nafuha biss minn dak li ħallielna Patri Pelaġju. Irid jingħad hawn li din l-informazzjoni u dan id-dokument importanti qed jiġu ppubblikati għall-ewwel darba f'dan il-ktieb. Jibqa' fatt kurjuż li De Soldanis innifsu mkien ma jsemmi li kien hu li rregala l-kurċifiss lill-Kapuċċini; dan meta nqisu li l-Kanonku kien tant jiftaħar b'kull għotja li kien jagħmel, sal-inqas granċ… Intant, biż-żmien saru rivali akkademiċi akkaniti, kif jidher, ngħidu aħna, mill-kritika li Patri Pelaġju għamel dwar interpretazzjoni ta' De Soldanis fuq iskrizzjoni Għarbija. Fl-aħħar kienu kisruha sew fuq il-kwistjoni tal-lingwa.

Patri Pelaġju beda jkun kritiku sew tiegħu, kif jidher meta l-ftaħir kollu li De Soldanis kien għamel dwar is-sejba u l-konservazzjoni ta' iskrizzjoni Rumana li tfaċċat fl-iskavi għall-pedament tal-kunvent ġabhulu fix-xejn. B'mod aktar ġenerali, kien aħrax sew miegħu dwar dak li kiteb fuq il-kunvent tal-Kapuċċini f'Għawdex. Saħansitra jsejjaħlu 'nofs ħabib', li 'kitbitu mhix ta' min jorbot fuqha u li persuni bħal dawn qatt m'għandhom jiktbu xejn'. Bħalkieku biex jinkih, Patri Pelaġju ma kienx iżidlu t-tieni kunjom – De Soldanis – meta jindirizzah, għax fl-opinjoni tiegħu dan ma kien xejn għajr 'frugħa tal-frugħat'. Imma l-aktar li fettilha miegħu kien fuq l-ilsien Malti. Kif tarrafna diġà, De Soldanis kiteb dizzjunarju u grammatika tal-Malti għax fost ir-riformi li xtaq iwettaq b'risq art twelidu ried joħloq bażi solida għal-lingwa. Biex seta' jasal għal dan, ħtieġlu l-ewwel isolvi l-problema tal-ortografija, li qatagħha bl-użu tal-alfabett Latin biż-żieda ta' ftit punti dijakritiċi. Kien hawn li Patri Pelaġju xellef difrejh sew u rrabja għax kellu interess personali sħiħ fil-materja, b'opinjonijiet differenti. Ir-riżultat kien kritika qawwija li De Soldanis kien imissu kkonsulta ma' ħaddieħor qabel qabad u għaffiġha. Il-kritika ma

ġietx biss minn Patri Pelaġju. Giovanni Cachia wkoll, li De Soldanis kien ikkonsultah, ried bħal jimponi xi karattri bl-Għarbi, kif fil-fatt għamel Vassalli aktar tard. Minkejja din l-oppożizzjoni f'art twelidu, il-verdett aħħari fl-appell lill-awtorità ta' Giuseppe Aloisio Assemani, professur tas-Sirjak f'La Sapienza, kien għalkollox favur De Soldanis.

De Soldanis sab oppożizzjoni wkoll fuq il-front politiku, kemm min-naħa tal-Ordni kif ukoll mill-Inkwiżitur. De Soldanis kien wera ruħu favur id-dritt li r-Re Alfonsu kien ta lill-Maltin li setgħu, *manu forti*, jilqgħu għall-ksur tal-privileġġi tagħhom. Hawnhekk kemm il-Gran Mastru Pinto kif ukoll l-Inkwiżitur Passionei wrew id-diżapprovazzjoni tagħhom, u De Soldanis kellu jirtira fit-torri tal-avorju akkademiku tiegħu fil-Biblijoteka.

Dawn huma biss xi aspetti tal-możajk rikk tas-soċjetà Maltija ta' nofs is-seklu tmintax li nilmħu 'l hawn u 'l hinn f'dan il-ktieb informattiv ta' Fr Martin.

Noti

1 Dan id-diskors sar mill-awtur fit-tnedija tal-ktieb ta' Rev. Dr Martin Micallef *Crux Invicta: Il-Kurċifiss Mirakuluż u l-Kapuċċini f'Għawdex* li saret fil-Palazz tal-President f'Sant' Anton nhar il-25 ta' Frar 2020.